

TÜRKIYA MÁMLEKETINIŇ BILIMLENDIRIW SISTEMASI

Berdibaeva Gúlziya Jeńisbaevna

*Ájiniyaz atındaǵı NMPI Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası qánigeligi
I basqısh magistranti*

Annotaciya: Maqalada Túrkiya mámleketiniń bilimlendiriw sisteması, tálim-tárbiya tarawında alıp barılıp atırǵan reformalar, ajratılǵan qarjılar, arnawlı kurslar, universitetler, mektepler, kásip-óner kolledjleri, texnikumlar haqqında sóz etilgen.

Gilt sózi: Reforma, social, nızam, oqıwshı, oqıtıwshı, texnikum, ilim-pán, kurs.

Házirgi kúnde dúnya mámleketleri tárepinen úzliksiz tálim sistemasın reforma qılıw, jańa áwlad sabaqların jaratıw hám úzliksiz tálim sistemasın modernizaciyalaw, shet el mámleketler bir-biri menen oqıtıw, ámeliyat alıp barıw arqalı tájriyebeler almasıp kelmekte. Sol qatarı Ózbekstan mámleketi de, basqa mámleketler menen tálim sistemasında tájriybe almasıp, bilimlendiriw tarawında bir qansha reformalar qılıw arqalı bilim salasına joqarı itibar qaratpaqta. Hár qanday mámlekettiń rawajlanıwın belgilep beretuǵın tiykarǵı processlerdiń biri kadrlardıń óz tarawı boyınsha tálim alǵanlıǵı hám onı ámeliyatta qollay alıwı bolıp esaplanadı.

Túrkiya mámleketide óz rawajlanıwı ushın tálim jónelisine úlken itibar bergen mámleketlerdiń biri esaplanadı.

Túrkiyada bilimlendiriw sisteması Atatürk reformalarına tiykar shólkemlestirilgen sistema tiykarında basqarıladı. Bul millettiń social hám ekonomikalıq institutları ushın arnawlı professional klastı islep shıǵarıwǵa arnalǵan mámleket tárepinen baqlanatuǵın sistema esaplanadı.

Májbúriy tálim 12 jıl dawam etedi. Baslawısh hám orta tálim mámleket tárepinen finanslastırıladı hám mámleket mekteplerinde 6 jastan 19 jasqa shekem bolǵanlar ushın biypul esaplanadı. Orta yáki orta mektepte tálim májbúriy emes, biraq keyinsheli universitetlerge ótiw ushın talap etiledi. Túrkiyada 2022-jılǵa kelip 200 den artıq universitet bar bolıp ÖSYS, onnan keyin orta mektep pitkeriwshileri óz nátiyjelerine kóre universitetge qabıl qılınadı. 2002-jılǵa Túrkiyada bilimlendiriwge sarıplangán ulıwma qárejetler Milliy tálim ministrligi arqalı ajratılǵan mámleket byudjeti hám de jeke hám xalıq aralıqara fondlardı esapqa alǵan halda 13,4 milliard dollardı quraydı. Túrkiyada bilimlendiriw oraylarına finans qılınǵan milliy baylıq úlesi OECD ortashadan joqarı. Túrkiyanıń ilmiy hám texnologik izertlew keńesi Túrkiyadaǵı tiykarǵı milliy Ar-ge organı dep esaplanadı.

1926-jılı 22-martta sǵıarılǵan 789-sanlı Maorif shólkemi haqqındaǵı nızamǵa kóre Xalıq tálim ministrlig tárepinen ashılǵan yamasa ashılatuǵın mámleketlik yáki jekke mekteplerdiń dárejeleri hám teńliklerin belgilew juwapkershiligi júklengen. Usı nızam “Milliy tálim ministrliginiń ruxsatı hám kelisimisiz Túrkiyada heshqanday mektep ashılmaydı” yáki “oqıw dástúrleri Milliy tálim ministrligi tárepinen tayarlanadı” sıyaqlı jańa tártiplerge alıp keldi. Aldın aymaqlıq mámleket hákimiyatı organlarına bashlıq qılǵan kásip-óner texnika tálimi orayları Xalıq tálimi ministrligi qaramaǵına ótkerildi.

1923-1924- jıllarda Túrkiyada 7000 nan kóbrek orta mektep oqıwshıları, 3000 ǵa jaqın lıcey oqıwshıları, 2000 ǵa jaqın texnikum studentleri hám 18.000 medrese studentleri bolǵan.

1928-jıl 1-noyabrde latin álipbesine tiykarlangán jańa álipbeni engiziw haqqındaǵı 1353-sanlı nızam qabıl qılını. Türk tilin shet tiller tásirinnen qorǵaw, ilim-pán usınıs etkenindey jedellestiriw hám türk tilinen naduris paydalanıwdıń aldın alıw maqsetinde 1931-jılǵa Türk tarix Jámiyeti, 1932-jılǵa Türk tili Jámiyeti shólkemlestirildi. Respublikashı Túrkiya húkimeti dáslep ministrlig tárepinen tayınlangán insanlar tárepinen basqarılatuǵın 12 tálim

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

30-MAY

ANDIJON, 2024

okrugine iye bolgan, biraq keyin aymaqliq hakiyatlarga koprek wakillikler bergan, talim boyinsha direktorlar ese walayat hakiyatlarini tarepinen tayinlangan.

1923-jilda 5100 mektep bolsa, 2001-jilda bul korsetkish 58,8 minga koterildi.

1923-jilda 361,5 min talaba bolgan bolsa, 2001-jilda bul korsetkish 16 millionga koterildi.

1923-jilda 12 200 oqituvshi islegen bolsa, 2001-jilda bul korsetkish 578 800 ge jetti.

1924-jilda 479 medrese (islam mektepleri) bolgan. Biraq Tevhid-i-Tedrisat nizamini menen barliq medreseler jawildi.

1938-jilda awil hayallarini keyingi talimni qollap-quwatlaw maqsetinde hayallar ushin koshpe kurslar sholkemlestirildi. Ush kurslarga baslawish mektepti pitkeren jaslar, sonin menen birge 45 jasqa shekem bolgan hayallar saylap alindi. Kurs 8 ay dawam etti ham keyin oqituvshilar basqa awilga baradi. 1940- jildan 1947-jilga shekem 13 429 kursta derlik 305 000 hayal qatnasti. Kurslardi 240 minga jaqin adam tabisi tamamladi. 1997-jilga shekem Turkiyada balalar bes jilliq talim alivlari shart edi. 1997-jilgi reformalar 8 jilliq majburiy talimni engizdi. 2012-jil mart ayinda kiritilgen jaña nizamshiliq majburiy talimni 12 jilga uzaytirdi. Ushma alganda bul Turkiya mamleketini bilimlendiriw sistemasinda alip baran reformasinda keyingi jillarda da bir qansha ozgerisler kiritildi. Mektepke shekemgi talim sistemasinan baslap, joqargi talim sistemasina shekem bolgan ozgerisler albette mamleketin rawajlanivi ushin alip barilgan.

Juwmaqlap aytqanda har qanday mamleket rawajlanivini ahmiyetli faktorlarinin biri, albette talim sistemasini. Har bir mamleket oz puqaralarini sapali bilim alivi ushin juwapker. Ush qatari Turkiya mamleketide zamanagoy standartlarga juwap berivi menen bir qatarda, ozine tan qasiyetke iye bolip esaplanadi.

Paydalanilgan adebiyatlar:

1. A. Musurmanova {va boshq.}- Umumiy pedagogika: K. 1-2: O'quv qo'llanma:/ Toshkent: "O'zkitobsavdonashriyoti", 2020. 3-b
2. Özelli, M.Tunç "The Evolucion of the Formal Educational System and Its Relation to Economic Growth Policies in the First Turkish Republic" International Journal of Middle East Studies 77-92-b
3. Göçek, Fatma Müge. Contested Spaces in Gontem porary Turkey Environmental, Urban anda Secular Politics Bloomsbury Publishing 2017.- 139- b
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Turkiyada_ta%CA%BClim